

RECENZÍÓ

Kádár Zoltán

Generációképző erő-e a COVID-19-pandémia tapasztalata?

GENERÁCIÓKÉPZŐ ERŐ-E A COVID-19-PANDÉMIA TAPASZTALATA?

Kádár Zoltán

(Szegedi Tudományegyetem Társadalomtudományi Intézet, Szociológia Tanszék)

A recenzió beérkezett: 2024. május 1., véglegesítve: 2024. június 12.

(Böcskei Balázs, Fekete Mariann, Nagy Ádám, Szabó Andrea: A maszkon túl. Generációs koronavírus- és válságmegélések vizsgálata több kutatási módszer együttes alkalmazásával. Gondolat Kiadó, Budapest, 2023, 224 oldal)

A kötet, illetve az alapjául szolgáló kutatás célja feltérképezni, hogy a Covid-19-világjárvány, illetve a legyőzése érdekében alkalmazott rendelkezések, előírások, viselkedésváltozásra kényszerítő szabályok, soha addig nem tapasztalt lezárások és egyéb óvintézkedések, a munka és a tanulás körülményeink gyökeres megváltozása generációképző hatást gyakoroltak-e a 16-29 éves fiatalokra, mint a kutatás célcsoportjára. Beszélhetünk-e tehát arról, hogy létrejött az úgynevezett Covid-generáció?

A kötet szerzőinek kiinduló hipotézise szerint talán van rá esély, hogy a világjárvány tapasztalata egy új generáció létrejöttéhez vezethetett, mégpedig abban az értelemben ahogyan azt a szociológiatörténet egyik magyar klaszrikusának, Mannheim Károlynak a generációfogalma magyarázza. Eszerint egy generáció kialakulása egy nagyjából hasonló korú embercsoportnak bizonyos markánsan meghatározó élményekhez és az ezekre adott reakcióikhoz köthető, amelyek többnyire életvezetési elveik egy részét is hosszú távon meghatározzák – az adott élmény közös tapasztalata későbbi életükre is hatással van. Egy ilyen generáció tettei, céljai, értékítéletei eltérnek más – előttük és utánuk képződő generációk viselkedésétől, gondolkodásmódjától. A meghatározó életesemények mélyebben érintik a fiatalabb embereket, ezért válhatnak ők leginkább a generációképződés kiindulópontjává. E meghatározó intellektuális, társadalmi és politikai élmények beépülnek a még befejezetlen (formatív) szocializációjú fiatalok társadalomhoz, értékekhez, hagyományokhoz való viszonyába, így hozva létre korszakhatárt, generációképző sajátosságokat. Mannheimi értelemben 17–25 éves kor között kell hogy érje a fiatalokat olyan, korábban nem tapasztalt esemény, ami a viselkedés- és látásmódjukat későbbi éveikben is meghatározza (Mannheim, 1952).

Az, hogy a Covid elég erős élmény volt-e ahhoz, hogy generációképző erő legyen, természetesen a kötet megjelenése után rövid idővel nem jelenthető ki pro vagy kontra, a szerzők hipotézise inkább csak évtizedek múlva, longitudinális vizsgálatokkal lesz igazolható vagy véglegesen elvethető. A kötetből kitűnik, hogy a szerzők nem akarják mindenáron bebizonyítani, hogy a Covid új generációt képez, vállalkozásuk inkább hozzászólás ahhoz a vitához, hogy vajon a Covid mint krízishelyzet elég erős volt-e ahhoz, hogy generációképző eseményként legyen azonosítható.

A fiatalok – legyenek bár a munkaerőpiac részesei, esetleg még középfokú vagy felsőfokú intézmények tanulói, hallgatói – napirendje drasztikusan átalakult a járvány hatására. A tananyagok vagy a munkafeladatok és a társas élet legtöbb formájának teljességgel audiovizuális eszközökkel való feldolgozása, de legfőképpen a képernyőhöz kötöttség mindenkit új kihívások elé állított. Hosszú időre a képernyő, illetve a hangszóró vált a társas kapcsolatok megélésének jóformán egyedüli színterévé a lezárások alatt, ami sokak számára nehezen feldolgozható akadályt jelentett. Ezen túlmenően azok a dolgozó fiatalok, akiknek munkahelye lehetővé tette a home office alkalmazását, még a munkaidejük teljes hosszát is a képernyő előtt voltak kénytelenek eltölteni. Nagyon találó a szerzők kifejezése erre az állapotra, amelyet mint a képernyők előtti társas magányt definiáltak.

A vilá járvány megélése a kutatók számára is korábbi életüktől idegen fenoménnal való találkozásnak volt tekinthető – olyasmit kellett feltérképezniük, ami a szociológusoknak és az általuk vizsgált társadalmi aktoroknak is újdonság volt, s mint ilyen minannyiuk coping-készségét, avagy a problémákkal való megbirkózás képességét messzemenőig próbára tette. Ezen túlmenően a kutatók a helyzet feltérképezéséhez való pontos tudományos mérőszközöknek is híján voltak. A kötet áttekinti azokat az ifjúságszociológia tárgykörében alkalmazott vizsgálati lehetőségeket amelyeket a Covid előtt a szakma felhasznált és azt is, hogy ezek mennyire bizonyultak hasznosnak a jelen kutatás szempontjából, illetve láttatja azt a kreativitást igénylő munkafolyamatot is, amely az új helyzethez igazított vizsgálati módszerek megalkotásának kényszeréhez vezetett. Ekkor válik érthetővé, hogy a kutatás módszertana miért nem egységes, hogy miért több kisebb kutatás és módszertani nekirugaszkodás segítségével térképezték fel a fiatalok élményeit, rátalálva a leginkább célravezető eljárásokra.

A kutatás szövetét a személyes és a fókuszcsoportos interjúk; a fiatalok internetes kommunikációjának feltérképezése (megfigyelő netnográfia és social listening), ezen belül az általuk használt kulcsszavak kigyűjtése és magyarázata és az erre épülő big data elemzések; valamint a szociológia eszköztárában hagyományosnak számító kérdőíves felmérés (survey kutatás) alkotja. Módszertani újításként az adatok feldolgozása egyetemisták segítségével történt, akik így saját korosztályuk megnyilvánulásait látva, hallva és olvasva további

hasznos adalékokkal szolgáltak a még teljesebb kép kialakítása érdekében. Mindez nagyszerűen példázza annak az önreflexión alapuló igénynek a teljesülését, hogy a fiatalokról szóló kutatásokat ne teljes mértékben a náluk jóval idősebb kutatók végezzék el, vagyis hogy a kutatás szupervízióját a „ténylegesen” fiatalok lássák el. Hogy ne történhessen meg az az óhatatlanul torzításhoz vezető mulasztás, hogy egy régebbi korszak fiataljaira hangszerelt kutatás a szociológiai mérőeszközök idejétmúltságából adódóan akaratlanul is a múltban keresgélve próbálna adatokat szolgáltatni a jelenről. A kutatás a megcélzott interjúalanyoktól, a social media felhasználóktól és a kérdőív válaszadóitól kapott adatokon túl a pandémiáról szóló egyéb forrásokat is felhasználja, tehát él a másodelemzés eszközével is, áttekintve az oktatás, a munka, a szabadidő, a társas kapcsolatok, illetve a mentális egészség témakörei és ezek összefüggései kapcsán a nemzetközi és a hazai Covid-szakirodalmat.

Ez egy jól felépített, tudományos alapon véghez vitt „háromszögelés”, vagyis akiket az interjútechnikák relatíve kisszámú alanyt megszólaltatni képes hulláma elkerült, azok a hagyományos, kvantitatív kérdőíves felmérés kapcsán felbukkanhatnak válaszadóként, de aki itt sem szerepel, azt a netnográfiai megfigyelés és big data elemzés még mindig érintheti.

Az egyéni interjú és a fókuszcsoportos interjú kutatás az online oktatásra való áttérés negatívumai mellett ennek pozitív hozadékát is feltárta, így például az interjúalanyok egy része szerint a tanulmányi előmenetelt nagyban megkönnyítette, hogy könnyebb lett a dolgozatok és az egyéb számonkérési formák teljesíthetősége a megszokott jelenléti oktatáshoz képest. További pozitívumként említették, hogy nem kellett annyi társadalmilag kötött tevékenységet végezni, mint például a korán kelés, vagy a tömegközlekedés, de pozitívumként jelölték meg sokan a tanári kontroll hiányát is, mint az online tanulás járulékos nyereségét. Ugyanakkor a személyesség hiánya, a tanárral és a diák-társakkal való kapcsolatok elmaradása súlyos problémaként került említésre. A tanulás alacsonyabb hatékonysága, az idők során felhalmozott tudásbeli hiányosságok, a személyes kortárskapcsolatok leépülése, illetve elsős egyetemisták és gimnazisták esetén ki sem épülése, továbbá a megnövekedő képernyőidővel járó egészségügyi probléma (fejfájás) is gyakran elhangzottak.

A dolgozó fiatalok esetében a munkahely elvesztése, a home office-ra való átállás vagy ahol ez nem volt lehetséges, a munka jellegének a járványügyi intézkedések miatti nagymértékű átalakulása, bonyolultabbá válása okozott problémákat. Az oltás felvételének kényszere is a dolgozókat érintette a leginkább, mert az ezt elutasítókra sok esetben állásvesztés várt. A szabadidő eltöltése sokaknál egyedül az internet adta lehetőségek között volt értelmezhető és kivitelezhető, ennek megfelelően volt aki sorozatfüggőségről, míg más mélységes unalomról számolt be, mert nem tudta megfelelően kompenzálni a megszokott külső tevékenységeit. Sokaknál felértékelődött a lakásban végezhető

sporttevékenység, gyakran előkerülő kifejezéssé vált a „fegyencedzés” – ezek a fiatalok amint (és amíg) a járványügyi enyhítések lehetővé tették, áthelyezték a szabadba sporttevékenységeiket. Egyesek ekkor szoktak rá a szabadban történő sétálásra, mint rekreációs formára, mert a Covid előtti életükben a külvilágban jobbra „közlekedtek”, és a séta csak ennek a lassú válfaja volt.

Az *online tartalomelemzés*, a social media-posztok szoftveres kiértékelése, a kulcsszavak, hangulatok, politikai véleménnyilvánítások vizsgálata elkülöníthető szakaszokra osztotta a járvány lefolyásáról szóló visszaemlékezéseket. A fiatalok az első hullámban leginkább szabálykövető, a karanténintézkedéseket betartó magatartást tanúsítottak, majd a második–harmadik–negyedik hullámban és a vakcinák megjelenését követő káoszban a kezdeti konformizmus kezdett szétesni, megszaporodtak a politikai véleménnyilvánítások – jórészt a kormányt és az intézkedéseket elítélő posztok formájában.

Az online felületeken jól követhető, ahogy a fiataloknál is kialakulnak a különböző vakcina-táborok, illetve a lezárások és enyhítések nyomán a védekezésre és a karanténra vonatkozó szabályok betartása iránti egyre nagyobb ellenállás, egyre erőteljesebb politikai véleménnyilvánítással megtoldva. Mindezt tovább fokozta a 2022 tavaszán kitörő orosz–ukán háború ténye és az ahhoz való viszony kialakítása. Jól megfigyelhető a kormányba vetett bizalom megingása, vagy éppen a kormánypárti fiatalok stabil kiállása a vakcinaválasztás kapcsán is: a kormány által preferált vakcinák sokak általi elutasítása vagy igenlése. Ezt a kérdést az is árnyalta, hogy az orosz vagy a kínai vakcinát a nyugati országokban sokáig nem fogadták el, így azok a fiatalok, akik utazást terveztek az országhatáron túlra nehezményezték, hogy nem volt lehetőségük megválasztani a vakcina típusát a kötelező oltások során.

2021 októberétől datálható a social media-szövegek alapján az úgynevezett Covid-elidegenedés időszaka, ekkorra egyre kevesebben veszik komolyan a vírust és tartják relevánsnak az előírt védekezési módozatokat és látható, hogy az enyhítések és lezárások egymást követő szakaszai mennyire kifárasztották a fiatalokat. Több és több a vírus- és vakcinaszkeptikus hang, a pandémia másfél éve tartó megpróbáltatásai labilisabbá, pesszimistábbá teszik a véleményeket, egyre többen hasonlítják a vírust a normál influenzához és tartják túlzásnak a kötelező életmódváltással járó intézkedéseket. Sokan kimondják a posztokban, hogy az oltások felvétele nem a biztonság kérdése, hanem a védettségi igazolvánnyal járó előnyök megszerzése motiválja őket, ami beltéri kulturális programokhoz vagy külföldi utazáshoz segítheti hozzá az élmények tekintetében kiehézt fiatalokat, akiket ekkorra már gőzerővel hajt a FOMO (Fear of Missing Out, a kimaradástól való félelem) érzése is.

Sok témát ad a közösségi médiában a home office kérdése is: jó vagy rossz? hatékony, vagy a munka rovására megy? megmarad-e a járvány lecsengése után is, vagy a munkáltatók kegyetlenül visszaállnak a jelenléti munkavégzés

sablonjához? Vitákat generál a home office-ban nem érintettek (sokszor irigykedő) álláspontja is: ez nem is rendes munka, izolálja az egyént, nincs rendes vége és kezdete a munkaidőnek, stb. Főként az online tartalomelemzés hatalmas adatmennyiségen végzett munkálatai mutatnak rá arra, hogy a Covid-intézkedések évei-hónapjai valóban közös élményekhez juttatták a fiatalokat a kezdeti ijedtség, majd a munka-tanulás átalakulása, illetve a karanténidőszakok egyéni – és mégis közös – túlélési technikáinak kimunkálása (az unalom legyőzésének módszerei, a lakás iskolává avagy irodává alakítása) terén. Mind ez a mannheimi generációdefiníció megléte felé kormányozza a kutatásból levonható következtetéseket.

A kérdőíves mintán végzett vizsgálat tovább pontosította a kutatás rálátását a fiatalok élményeire, és ezen belül a generációképző hatások jelenlétére, illetve inkább hiányára. Itt a kérdőív legtöbbször kötött, skálákkal és előre megfogalmazott válaszlehetőségeivel olyasmit is ki tudtak nyilvánítani a fiatalok, amit sem a beszéd, sem az írásos kommunikáció alkalmával nem biztos, hogy megfogalmaztak maguknak, egymásnak, vagy az interjú készítő kutatóknak. Ezekre a részletekre mutat rá a 2023 májusában készített 1000 fős felmérés.

Közösség- és talán generációképző hatás lehet e téren a családtagok elvesztése – majdnem minden harmadik fiatal számolt be erről, és a közeli, nem családtag ismerősök elhalálózását is hasonló arányban említették – vagyis sokukat érte rövid időn belül váratlan veszteség.

2023 tavaszára ugyanakkor – mutatott rá a kérdőíves kutatás – a karantén és az egyéb hatósági intézkedések által kikényszerített életmódváltás nem rögzült tartósan, ez a dimenzió tehát generációképző elemként nem tűnik számottevőnek. A legtöbben a kézmosást (35%), illetve a személyes kapcsolatok nagyobb megbecsülését (28%), valamint a jelenléti oktatás preferálását az online oktatással szemben (27%) választották, mint hosszabb távú attitűdváltozást.

A válaszadók külön kérdést kaptak arra vonatkozóan is, hogy van-e értelmese az emberek életkorok szerinti különböző generációkba való besorolásának, és többségük válasza igenlő volt. Közülük legtöbben (43%) az X generációba sorolták magukat, azt a lehetőséget azonban, hogy a „válságok generációjába” tartoznának, még így, négy hullám Covid után is csak 6% választotta, és a „Covid-generáció” címkét is csak 7%, ami a Covid-generáció jelenlegi létezését az érintettek véleménye által sem támasztja alá. A kimondottan a generációkra fókuszáló kérdésekből tehát az derül ki, hogy a fiatalok leginkább a generációkat 18-20 éves időtávokkal elválasztó betűrendes (egyszerre tudományos és népszerű) generációfelosztással azonosulnak (X, Y, Z, alfa) – még ha nem is mindig találják el, hogy személy szerint melyikbe tartoznak, minthogy a leginkább preferált X generáció az 1965–1980 között születettekre vonatkozik. Ezen túlmenően pontosan tudják, hogy a saját, ily módon beazonosított generációjuk leginkább a beszédstílus és az IKT-eszközök készség szintű

használata (és ezen keresztül a social média-jelenlét), valamint az öltözködés miatt különül el a náluk idősebbektől. Azt azonban, mint láttuk csak elenyésző részüik válaszolja, hogy ő a „válság-”, vagy netán a „Covid-generáció”-hoz tartozna. Ahogy a szerzők megjegyzik, kutatásuk alapján nem nyert (nyerhetett) bizonyítást a Covid-generáció lérejötte. Az viszont az eredmények alapján biztos, hogy a formatív szocializációs szakaszban lévő fiatalok általános élménye egy a Covidhoz és a gazdasági krízishez, valamint az egyik szomszéd országban kitört háborúhoz is kapcsolódó diszkomfortézés.

A kötet legfőbb erénye rendkívül informatív mivolta mellett az alaposág és a tömörség. A több szálon futó kutatás érdemi tárgyalása ábrákkal és táblázatokkal is belefér mintegy 160 oldalba, a kutatások eredményének taglalása izgalmas, azok továbbgondolására, újabb kutatási ötletek megvalósítására sarkall. Noha a munka a Covid generációképző hatásának kérdését célozza, egyúttal felfogható egy friss, reprezentatív ifjúságkutatásként is, amelynek adatai túlmutatnak a világválság horizontján, és a kötetben található kon-tinensközi kutatási eredményekkel való összevetése elvégzésére is sarkallhatnak.

IRODALOM

Mannheim, K. (1952): The problem of generations. In: P. Kecskemeti (Ed.), Karl Mannheim: *Essays on the Sociology of Knowledge* (276–322). New York, Routledge, 282–300.